

Çıkayım Gideyim Urum Eline

Çok yaşayan mı yoksa çok gezen mi bilir? Eskiler, bu sorunun cevabını 'çok gezen'den yana vermişler. Seyahatnâme'nin, Devlet-i Aliyye'nin adeta bir fotoğrafını bize vermesini, Seyyâh Evliya Çelebi'nin koca bir coğrafyayı dikkatli gözlemleriyle dolaşmasına borçluyuz. 'Tebdil-i mekânda ferahlık vardır' sözü, bir hava değişimini, bir farklı iklime yelken açmayı, bir fikrî tenezzühü içinde barındırır. Bu düşüncelerle Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarıyla, soydaşlarımızın yaşadığı ve dolayısıyla gönül coğrafyamızın bir parçası olan Bulgaristan'ın bazı tarihi mekânlarını, bilgi ve kültürümüzü artırmak maksadıyla ziyaret etmek istedik. Her seferde zorluk vardır. Bizim yolculuğumuzda da gerek tertip gerek gezi aşamalarında bazı ufak zorluklar olsa da çok şükür, aşıldı. Nicedir niyetlerde olan gezi etkinliği kuvveden fiile dönüştü.

Sofya

Kırklareli'nden sabah erkenden yola revan olduk. Edirne'den Kapıkule Gümrük Kapısından çıkış yaptık ve Filibe (Plovdiv) üzerinden Sofya'ya vardık. İlk uğrak yerimiz Sofya Yüksek İslam Enstitüsü oldu. Enstitünün Rektörü Kadir Muhammet hoca ve Rektör Yardımcısı Abdullah Trabzon hoca, Enstitünün tarihi ve işleyişi ile ilgili bilgi verdiler. Sofya gezimizde Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü¹ Dr. Mustafa Hacı Aliş² beye uğramadan olmazdı. Hâl ü hatırını sorduk, oradaki Müslümanların genel durumuna dair verdiği bilgileri kendisinden dinledik. Sofya Büyükelçiliği Sosyal İşler Müşavirliği ziyaretinin ardından Sofya'da dînî-tarihî mekânları yerinde görme fırsatı bulduk. Sofya merkezi; dinî, ilmî ve kültürel pekçok tarihi esere ev sahipliği yapıyor. Bizim Süleymaniye yazma kütüphanemizden sonra bu bölgede en büyük yazma kütüphanesi Sofya'da bulunuyor. Yan yana bulunan nice müze, tiyatro, kültür ve spor merkezleri, okullar, devlet binaları arasında insan, koca bir tarihin arasında yolculuk yaptığı hissini bütün benliğiyle hissediyor. Bununla birlikte komünizm döneminden kalma yapılar, genelde nizâmî ve mimarî incelikten epey uzak bir görünüm arz ediyor.

Bu mevsimde bölgenin yüksek tepelerinin hâlâ karlı oluşu, ortaya hafif nemli, ılık bir havanın oluşumunu sağlıyor. Alabildiğine verimli ve uzayıp giden ovalar, bölge insanının hayat neşesini diri tutuyor. Bununla birlikte Sofya'nın bazı muhitlerinin eski binaları ve yolları, bizim bundan yirmi otuz sene evvelki şehirlerimizin halini andırıyor.

Cuma namazı, Sofya'nın ibadete açık tek mabedi konumunda bulunan Kadı Seyfullah Efendi (Banyabaşı) Camii'nde kılındı.³ Cuma hutbesi, Cami imam hatibi Ayhan Mustafa tarafından, Arapça, Türkçe ve Bulgarca üç dilde okundu. Namaz sonrası, Sofya İslam Entitüsü

¹ <https://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/istoriya.html> [Erişim: 14.06.2023]

² <https://grandmufti.bg/tr/za-nas-6/glaven-myuftiya.html> [Erişim: 14.06.2023]

³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi-seyfullah-efendi-camii>

Öğretim Üyelerinden Dr. Sefer Hasanov hoca, ekibimize Sofya'daki tarihi mekânların gezisinde rehberlik yaptı. Buna göre Sofya'da Osmanlı döneminden kalma camii yapılarından bugün ibadete açık olan tek camii, Kadı Seyfullah Efendi Camii'dir. Sofya'da bulunan bu camilerden Koca Mahmud Paşa Camii (Büyük Camii) ve Kara Camii, kiliseye çevrilmiştir. Vaktiyle Osmanlı döneminde burada kırktan fazla cami varmış.⁴ (Halk anlatısına göre yaklaşık seksen civarında olduğu da söyleniyor.) Bunların akıbeti ile ilgili çeşitli hikayeler anlatılıyor. Bu arada TİKA'nın, orada kalan tarihi mekânların restorasyonu ile yakından ilgilendiği ifade ediliyor.

[Kadı Seyfullah Efendi Camii / Sofya]

Filibe

Adını, Makedon kralı II. Filip'ten alan şehir, Bulgaristan'ın ikinci büyük şehri olup 2019'da Avrupa Kültür Başkenti seçilmiştir. Osmanlı döneminde oldukça gelişmiş ve ordu için bir menzil vazifesi ifa etmiş. I. Murat döneminde fethedilmiş ve yörük Türkmenler ile iskan edilmiş. Günümüzde de Türkler ve Pomaklar nüfus olarak belirgindir. I. Murad Hüdâvendigâr tarafından yaptırılan Hüdavendigâr Camii⁵, şehrin merkezinde ibadete açık haldedir. Ayrıca Cuma Camii (1363-64) ve Şahabettin İmâret Camii'nin (1444-1445) de açık olduğu ifade edilmektedir.⁶ Hüdavendigâr Camii, yakın tarihte restore edilmiş olup içi, Bursa Ulucami'nin iç yapısını anımsatmaktadır. Caminin giriş kısmının iki yanında yer alan odalardan biri, imam odası iken diğeri Filibeli Ahmet Hilmi kitaplığı olarak kullanılıyor. Büyük düşünür Ahmet Hilmi'nin yayınladığı kitapların bulunduğu bu mekân, orada gelip ilmî çalışma yapmak isteyenlere de hizmet sunuyor. Alt kısmı ise çeşitli kutlamalar ve etkinlikler için istihdâm ediliyor. Mimarisi çevreye oldukça uyumlu ve ilk dönem Osmanlı mimarisinin canlı bir örneği

⁴ Bkz. a.g.m., sf. 700. (DİA, EK-1).

⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavendigar-camii--filibe> [Erişim: 15.06.2023]

⁶ Aydın Yumerov'un bir çalışmasında Filibe'de yetmiş beş (75) cami, dokuz (9) medrese, on bir (11) mektep, on dört (14) tekke ve zaviye, üç (3) imaret, on üç (13) han, on üç (13) hamam adları verilmektedir. bkz. Aydın Yumerov, "Filibe Mevlevîhanesi", *Annual of the Higher Islamic Institute (Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı)*, 2011 r. sf. 227-247.

konumunda. Bu cami 1363'lerde yapılmış. Demek ki, bölgeyi fetheden Osmanlı'nın ilk yaptığı tarihi mabetlerden biri budur. Yapıldığı dönemde çeşitli unsurları ile muhtemelen bir külliye tipi cami olabilir.

Filibe antik dönemden eserler barındırır. Antik Roma Tiyatrosu, Antik Stadyumu bunlardandır. Osmanlı dönemi, şehrin tarihi mimarisini daha da zenginleştirmiştir. Kültür şehri olarak seçilmesi zaten bu doku ile ilgilidir. Şehrin özellikle Hüdavendigâr Camii'nin üst tarafındaki Eski Mahalle diye anılan muhit; bize Safranbolu, Göynük, Ohrid şehrindeki tarihi Türk evlerini ve mimarisini hatırlatır. Burada Filibe Mevlevihânesi bulunmaktadır. Günümüzde farklı amaçlarla kullanılan bu tarihî yapı, restore edilmeyi bekleyen önemli eserler arasında yer almaktadır. Nitekim eski mimari yapılar, günümüzde genelde butik veya küçük işyeri olarak işlev görüyor. Tarihi Türk mimari zevkinin inceliklerini, Türk bahçeciliğini yerinde görmek için buraların gezilmesi bence yerinde olur.

[Filibe Hüdavendigâr Camii]

[Bir zamanlar Filibe]

Kırcaali

Kırcaali, Türk soydaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı bir şehirdir. Kırcaali-Mestanlı'da İlahiyat Lisesi binalarını Diyanet İşleri Başkanlığı yaptırıp soydaşlarımıza hediye etmiş. Orada iki gece kaldık. Bizlere gönüllerini açan ve ikramlarıyla sıcak ortam hazırlayan okul müdürü Ahmet Bozov ve müdür yardımcısı Nurettin Çakır'a minnettarız. Aldığımız bilgiye göre bu bölge, Yunanistan'da Batı Trakya'ya yakın bir muhit. Filibe'ye nispetle biraz daha engebeli coğrafyaya sahip. İklim olarak mutedil ve hoş. İbn Halduncu bakışla bu durumun, orada yaşayanların mizaçlarına da yansıtacağını düşünebiliriz.

Kırcaali tarihte pekçok ünlü ismin kendini gösterdiği bir yer. Cep Herkülü Naim Süleymanoğlu burada dünyaya gelmiş ve kendini yetiştirmiş bir sporcu. Mestanlı İlahiyat Lisesi'ndeki öğrencilerin resim sergisi incelenmeye değerdi. Bu muhitin resimleri üzerinden bir sergi hazırlamışlar. Bu durum bize, özellikle bazı uygulamalı derslerin içinde yaşanılan muhit ile ne şekilde örüntülü yürütülebileceğinin örneğini veriyor. Anlatıya göre Osmanlı sonrası dönemde özellikle yazma eserlerin bulundurulması ve korunması biraz sıkıntılı olmuş. Bu halin, günümüzde de bir miktar devam ettiği intibai oluştu bizde. Öyle anlaşılıyor ki, hem ülkemizde sahhaflarda bulunan eserlerin hem de yakın coğrafyamızdaki düşünce ve kültür tarihimizin bazı birincil kaynaklarının akıbeti üzerinde epey düşünmemiz gerekiyor.

Mestanlı'da kaldığımız ikinci akşamda grubumuzla Kızılağaç (Kirkovo) Nalbantlar (Podkova) köyündeki Yedikızlar Camii'ni⁷ ziyarete gittik yağmurlu bir havada. Uzaklar sisli puslu. Nihayet biraz karanlık bir ortamda Yedikızlar Mescidi/Camii denilen yere indik. Karaltılı bir ortamda mescidin iç avlusuna dahil olduk. Ahşap bir minare, restore edilmiş mescid ve hemen ileride Yedikızlar'ın mezarları. Uzun ve geniş bir iç avluda epey miktarda masa ve

⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristanda-yuzyillardir-suren-mevlit-gelenegi-/1471762> [Erişim: 15.06.2023]

oturaklar ile güzel bir şadırvan mevcut. Mescidin hikayesi kısaca şöyle imiş: Nişanlı yedi Türk kızının, müstakbel eşleri sefere gitmişler ve geri dönmemişler!... Onlar da çeyiz olarak ellerindeki parayı bir araya getirip, sevdikleri anısına bir mescit yaptırmışlar. Yıl 1438 Miladî. Rivayet odur ki, bu mescit bir gecede inşa edilmiş. O kızlar, öylece yaşamışlar ve yaptırdıkları mescidin avlusunda hamuşân olmuşlar. Halk onların bu içli ve güzel niyetlerini asırlar boyunca unutmamış. Her yıl Hıdırellez’de (6 Mayıs) oraya ziyaret ederek şenlendirmişler. Bugün bile her yıl üç – beş bin kişi oraya gelir, yenilir içilir, mevlit ve dualar okunarak bu gelenek devam ettirilmiştir. Avluda hayli miktarda bulunan masa, meğer bunun içinmiş. TİKA oranın güzelleştirilmesine katkı sağlamış. Orada bir akşam namazı kıldık, sohbet ve dualar ettik. Ortamın bizi eski zaman masallarını andıran büyüü bir ortama taşıdığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

[Yedikızlar’ın kabirleri]

Şumnu (Şumen):

Şumnu, Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda Deliorman bölgesinde çok eski bir yerleşim yeri. Şumnu (Şumen), “yaprak, yeşillik, ormanlık” anlamlarında imiş. Şehre bu ismin verilşi ile ilgili çeşitli anlatılar vardır. Türk tarihçi ve dilciler açısından konunun görünümü şu şekildedir: 7. Yüzyılda bir Türkmen beyinin muhite bu ismi verdiği rivayetlerden biridir. İlginçtir, ilk Bulgar kralı olarak kabul edilen ve şehrin tepesindeki anıtta heykeli yapılan Asparuh Han’ın isminde unvan olarak ‘Han’ yer almaktadır.⁸ Onun için ilk kurucusunun Türk olduğu savı, bazı tarihçilerin tezleri arasında yer alır. Dilciler ise Bulgar kelimesinin ‘bulgamak’ kökünden geldiğini ve ‘karışmak, karıştırmak’ anlamı taşıdığını ifade eder. Bugün dilimizde bulamak, bulamaç, bulanık gibi nice kelime aynı kökten gelir. Bu manada, oraya yerleşen Türklerin,

⁸ https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulgaristan_Halk_Cumhuriyeti [Erişim: 15.06.2023] Burada verilen bilgiye göre 7. Yüzyıl Büyük Bulgar Hanlığı şeklinde bir isimlendirme vardır.

zamanla yerli halkla kaynaşarak Türklüklerini kaybettikleri savı, bunlardan biridir. Bulgarların düşüncesinin bu savların aksine olduğu ise bilinmektedir.

Şumnu ve Deliorman bölgesi, Koca Yusuf'ların güreş sporu alanında dünyaya nam saldıği coğrafyadır. İlgili çekici hikayelerden biri de "Ben sana paşa olamazsın demedim, adam olamazsın dedim!" şeklindeki anlatının geçtiği yer, günümüzde Bulgaristan'da ikinci büyük cami olarak kabul edilen ve yanında Nüvvab Medresesi'nin de bulunduğu Şerif Halil Paşa Camii'dir ki, halk arasında Tombul Camii denilmektedir.⁹ 1744'lerde külliye olarak yapılmış olan cami, yakın tarihte ciddi bir restorasyon görmüştür. Avlusundaki koca çınarlarla bize "Kehkeşanlara kaçmış eski güneşleri an" mısrasını hatırlatır. Medresesi, şadırvanı, muhtelif irili ufaklı yapıları ile oraya manevî can suyu veren yapılardan olduğu muhakkak. Nitekim az ilerisinde Osmanlı'dan kalan tarihi güzel bir çeşme ile hemen aşağıdaki bir bedesten, tarihe yorgun düşmüş haldedir.

Nüvvab Medresesi¹⁰, Bulgaristan ile 1909'da yapılan İstanbul Protokolü metnine dayalı olarak kurulmuş ve bölge Türkleri, kendi dini eğitimlerini bu maddeye istinaden yapabilmişler. Burada din ve fen bilgisi yanında eğitime dayalı dersler okutulmuş. Nüvvab Medresesinin bazı hocaları 1950 sonrası Türkiye'ye gelip Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültelerinde dersler vermişler. Ahmet Davudoğlu, Osman Keskioglu gibi isimler bunların başında gelir. Dikkat çekici hususlardan biri de, burada okuyanların aynı anda hem müftü hem kadı olarak görev yapabildikleridir. 1949 sonrası Geçmişte Nüvvab Okulu, Nazım Hikmet Türk Lisesi adını almış ve 1989'lara kadar lise olarak görev yapmış. Günümüzde Şumnu Nüvvab İlahiyat Lisesi olarak faaliyet göstermektedir.

⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/serif-halil-pasa-kulliyesi> [Erişim: 15.06.2023]

¹⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/medresetun-nuvvab> [Erişim: 15.06.2023]; Vedat Ahmed, "Şumnu'daki Nüvvâb Okulunda Dil ve Edebiyat Öğretimi", *Yüksek İslam Enstitüsü Yıllığı (Annual of the Higher Islamic Institute)*, 5/2013, sf. 256-266

[Gezi ekibimiz Nüvab İlahiyat Lisesi önünde]

Şumnu anıtını ziyaret ettik. Bulgar halkının, tarihi kökleriyle irtibatlarını korumuş oldukları anıtlara yansımıştır. Nitekim komünist rejim sonrası bu anıt yapılırken, Asparuh Han'ın heykelinin hemen arka planında askerlerin ve ruhanilerin yer aldığı görülür. Anıtın hemen arka planında bir gözlemevi bulunmaktadır. Yakın tarihte uzayda yeni bir yıldız keşfedip ismini veren kişinin, bir Türk gözlemci olduğu bilgisi önemli.

[Asparuh Han'ın anıt heykeli]

Şumnu'dan hareket ederek yolumuz Hasköy'e düştü. İkinci namazını Çarşı camiinde kıldık. Yıldırım Bayezid döneminde 1393 yılında inşasına başlanan ve 1395 yılında ibadete açıldığı ifade edilen Eski Camiiyi ziyaret ettik. Plevne ve Varna'ya gitmeyi çok istedik ancak vaktimiz elvermedi. Abdüselam hocamızın; 'Bu, bizim bölgeye ilk gezimiz ve tadı damağımızda kaldı. Bundan sonrakilerin daha tecrübeli ve güzel geçeceğini şimdiden tahmin edebiliriz' esprisini hatırımızda tutarak Dereköy Gümrük Kapısı'ndan ölkemize giriş yaptık. Geziye katılan hocalarımız olumlu duygu ve düşüncelerini dile getirdiler. Ne diyelim, darısı bundan sonraki yurt içi ve yurt dışı gezilerin başına...

Teşekkür:

Üniversite hocaları olarak bilgi ve kültürümüzü artırmak amacıyla, 19-21 Mayıs 2023 tarihinde gittiğimiz Bulgaristan Gezisine destek ve himayelerinden dolayı Sayın Vali Birol EKİCİ beye, Sayın Rektör Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR beye çok teşekkür ediyorum. Her türlü teknik desteği ile yanımızda olan Üniversitemiz genel sekreteri Ahmet ŞİMŞEK beye, gezi planını hazırlayan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk GÜNEY, Dr. Öğr. Üyesi Feim GASHİ, Dr. Öğr. Üyesi Emine ARSLAN'a, hem tertip heyetinde yer alan hem gezi boyunca bizlere harika bir mihmandarlık örneği sergileyen Doç. Dr. Mustafa CANLI'ya şükranlarımı sunuyorum. Bulgaristan'da ziyaret ettiğimiz ve bizleri samimi sıcak şekilde karşılayan soydaşlarımıza ve Türk görevlilerine minnettarım. Üç gün boyunca bizleri yorgun halleriyle 'centilmence' taşıyan şoförlerimizin ayaklarına taş değmesin. Ve geziyi şenlendiren, güzel bir ortamın oluşumunu sağlayan her bir katılımcı hocamıza ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Gezi boyunca hava durumları çok güzel gitti. Herhangi bir kaza belaya uğramadan, herhangi bir sıkıntıya düşmeden gidip gelmemizi nasip eden Yüce Allah'a hamd ü senalar olsun.